

ТЕМА 6. ПРАКТИЧНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

6.1. Фінансово-економічна безпека держави

6.2. Фінансово-економічна безпека підприємства

6.1. Фінансово-економічна безпека держави

Глобальні зміни суспільного життя в нашій державі істотно трансформували його базові складові. Проблема забезпечення фінансово-економічної безпеки зберігається, оскільки суспільство постійно стикається з новими викликами і загрозами в зазначеній галузі.

Відповідно до сучасних реалій держава шукає нові методи і засоби впливу на учасників відносин у сфері фінансово-економічної безпеки. У встановленні правових засад забезпечення фінансово-економічної безпеки першорядне значення має Стратегія національної безпеки України. Даною Стратегією визначено, що основний зміст економічних реформ полягає в створенні умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС.

Економічна безпека держави – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Шляхи забезпечення економічної безпеки держави:

- деолігархізація, демонополізація і дерегуляція економіки, захист економічної конкуренції, спрощення й оптимізація системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;

- ефективного застосування механізму спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора;

- створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;

- забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;

- розвиток оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;

- підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків;

- забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду;

- ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвий контроль за станом державного боргу;

- стабілізація банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів;

- системна протидія організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації.

Питання забезпечення фінансово-економічної безпеки держави набуло особливої актуальності для України. Варто відзначити, що ситуація в

зазначеній сфері постійно змінюється, так як інституційні перетворення спрямовані на вдосконалення соціально-економічних інститутів, що забезпечують реалізацію цивільних прав, підвищення ефективності системи державного управління та адміністративно-правового регулювання, розвиток людського капіталу та громадянського суспільства, стійке функціонування і розвиток національної економіки подолання технологічного та промислового відставання. На теперішній час загальним стало розуміння того, що вирішити стратегічні завдання розвитку нашої держави можливо лише при комплексній модернізації економіки, державного управління, соціальної політики і правоохоронної системи.

Використання особливих форм і методів адміністративно-правового регулювання при забезпеченні фінансово-економічної безпеки обґрунтовується необхідністю своєчасного реагування на виникаючі загрози економічного, політичного і військового характеру, оскільки в даних умовах використання тільки звичайних традиційних правових механізмів не завжди призводить до бажаного результату.

Варто відзначити, що *державою є основним суб'єктом забезпечення фінансово-економічної безпеки*. Подальше вдосконалення та розвиток правового регулювання забезпечення фінансово-економічної безпеки сприятиме зміні структури національної економіки, вибудовування ефективної моделі управління майном і активами, а також підвищення ефективності виробничої діяльності, що сприятиме посиленню фінансово-економічної безпеки держави і впорядкуванню механізму правового регулювання, пов'язаних із зазначеною сферою суспільних відносин.

Станом на теперішній час у науковій та навчальній літературі не склалося однозначного трактування дефініції фінансово-економічної безпеки, що визначає дискусійний характер даного питання. Так, за домінуючою на сьогодні науковою думкою, національна безпека держави має своєю складовою економічну безпеку держави, яка в свою чергу, включає до свого складу фінансову безпеку держави.

Фінансова безпека, у свою чергу, визначається, як багаторівнева система, яку утворює низка підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку, про що зазначалося в темі 3.

Фінансова безпека держави – це ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку.

Можна стверджувати, що система фінансової безпеки відіграє роль надсистеми, одночасно вона є і підсистемою економічної безпеки держави (яка, у свою чергу є складовою національної безпеки держави та міжнародної економічної безпеки).

До суб'єктів фінансової безпеки відносять: фізичних осіб, домашні господарства, населення в цілому, підприємства, установи, організації, галузі господарського комплексу, регіони, окремі сектори економіки, держава, міждержавні утворення, а також світові співтовариства.

Фінансова безпека держави визначається рядом чинників, а саме:

- показниками державного та місцевих бюджетів;
- співвідношенням легальної та тіньової економіки;
- станом платіжного балансу;
- рівнем повернення коштів, які перебувають в обігу, до банків,
- обігом валютних коштів.

Зовнішнім виразом виступає, в першу чергу, фінансовий суверенітет, фінансова незалежність. Суттєвий вплив справляє розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів закордонних держав, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку.

Створення ефективної системи фінансової безпеки держави передбачає виявлення і систематизацію подій, явищ, дій, настання або здійснення котрих безпосередньо або опосередковано може становити загрозу певному суб'єктові фінансової безпеки.

Основні загрози фінансовій безпеці держави:

- недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету;
- ефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
- значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговування;
- різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти;
- значна різниця співвідношення доходів найбільш і найменш забезпеченого населення та недостатня соціальна захищеність певних груп населення;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок із кредитів;
- залежність реформування економіки країни від отримання іноземних кредитів;
- низький рівень інвестиційної діяльності;
- зростання «тіньової» економіки, посилення її криміналізації, нелегальний відплив валютних коштів за кордон тощо.

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями.

Рівень фінансової безпеки визначають багато *індикаторів*, основними з яких є:

- дефіцит бюджету,
- обсяги боргів держави,
- рівень інфляції,

- вартість банківських кредитів,
- рівень монетизації економіки,
- обсяг міжнародних резервів Національного банку України.

Забезпечення фінансової безпеки держави вимагає постійного моніторингу її індикаторів, таких як: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет України; рівень монетизації ВВП; дефіцит державного бюджету; ступінь доларизації національної економіки; швидкість обігу готівки; ставка рефінансування НБУ; процентна ставка за банківський кредит та ін.

До складу фінансової безпеки входять: бюджетна, податкова, боргова, грошово-кредитна, валютна, банківська, інвестиційна безпека. Наведемо практичні концептуальні особливості кожної складової.

Бюджетна безпека в цілому складає основу фінансової безпеки держави. *Бюджетна безпека* – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції.

Бюджетну безпеку визначають за такими характеристиками:

- ступінь збалансованості;
- цілісність бюджетної системи;
- ретельність складання, процедури розгляду та затвердження бюджету;
- обсяги бюджетного фінансування;
- наявність або відсутність бюджетних резервів;
- характер касового виконання бюджету;
- чисельність податкових пілг;
- дотримання бюджетної дисципліни.

Проблеми бюджетної системи полягають не тільки у надзвичайно малих розмірах бюджету, але й у неякісному бюджетному плануванні. Прогнозні показники мають невизначеність, залежать від впливу невідконтрольних

уряду чинників, що перетворює бюджет як фінансовий план на умовність і призводить до негативних наслідків.

Бюджетний дефіцит – перевищення видатків бюджету над його доходами. Рівень дефіциту бюджету визначається як відношення обсягу дефіциту до обсягу валового внутрішнього продукту. Є різні оцінки його граничного розміру. Згідно з даними міжнародної статистики «нормальна» величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинутих країнах коливається у межах 3-4 % від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5 %. Існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту у середньосвітовому вимірі 4-5 % ВВП.

Серйозною загрозою бюджетній безпеці є перевищення реального бюджетного дефіциту над запланованим, що піддає сумніву ефективність роботи уряду та може спричинити труднощі у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Податкова політика є основою формування державного бюджету. Гостра проблема полягає в надмірному оподаткуванні, що зумовлює масове ухилення від сплати податків. Високий рівень прибуткового податку з громадян змушує їх приховувати свої доходи від оподаткування. Податок на прибуток підприємств стримує розвиток виробництва, а ставка ПДВ також зменшує попит населення. У свою чергу, недостатнє надходження податків до бюджету може сприяти збільшенню його дефіциту і, як наслідок, загрожувати фінансовій безпеці держави.

Станом на теперішній час в Україні продовжується перехід до ринкової економіки, поглиблюються процеси інтеграції та глобалізації, що призводить до зростання в багато разів значення податків у забезпеченні національної економічної безпеки.

Податки є одним з головних джерел фінансових ресурсів, що акумулюються державою для забезпечення законодавчо встановлених, суспільно необхідних потреб. Надання державою суспільних благ і адміністративних послуг, пов'язаних із створенням нових робочих місць і

підтриманням загальної зайнятості, соціальним забезпеченням і соціальним захистом, освітою та охороною здоров'я, правоохоронною діяльністю, фінансується переважно за рахунок податкових надходжень.

З податковою системою та податковою політикою пов'язані інтереси не тільки держави, а й усіх громадян, верств і груп населення, підприємств і організацій. Податки та податкова політика в сучасних умовах є одним із найважливіших об'єктів ринкових реформ. Податки впливають на стан економіки, бюджетної системи, фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування, від них залежить здатність держави виконувати свої функції.

Беззаперечно, податкова безпека є важливим елементом системи забезпечення економічної безпеки держави.

Критерії визначення податкової безпеки:

- ресурсно-функціональний,
- статичний,
- нормативно-правовий.

Зважаючи на багатогранність поняття податкової безпеки, складність взаємозв'язків і взаємозалежності різних її елементів, а також необхідність урахування економічних інтересів фізичних і юридичних осіб - платників податків, регіонів і держави з метою забезпечення стійкого економічного зростання, податкова безпека містить у собі такі рівні:

- національна податкова безпека;
- регіональна податкова безпека;
- податкова безпека платників податків.

Національна податкова безпека – стан економіки, який забезпечує гарантоване надходження податкових платежів у бюджет, що дозволяє забезпечити захист національних інтересів в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Регіональна податкова безпека – це стан оподаткування в регіоні, що визначається рівнем місцевого оподаткування.

Податкова безпека платників податків – це фінансово-економічний стан платника податків, який забезпечує мінімізацію податкових ризиків за умови дотримання податкової дисципліни.

Питання податкової безпеки повинні в обов'язковому порядку включатися в концепцію фінансово-економічної безпеки держави. Податкова безпека є також складовою частиною поняття «фінансово-економічна безпека», оскільки без протидії податковим ризикам, які безпосередньо впливають на фінансовий стан господарюючого суб'єкта, неможливе досягнення стану, при якому забезпечуються фінансова стабільність, а також поступальний, позитивний розвиток господарюючого суб'єкта.

При оптимізації податкового адміністрування в інтересах податкової безпеки досягається соціальний, економічний і бюджетний ефект.

Соціальний ефект - це збереження робочих місць, стабілізація соціальної обстановки в регіоні, збереження містоутворюючих підприємств.

Економічний ефект визначається фінансовою стійкістю і платоспроможністю підприємства.

Бюджетний ефект полягає в можливості виконання підприємством своїх зобов'язань перед бюджетом, своєчасному і повному перерахуванні податкових платежів і зборів.

Боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості, що враховує вартість її обслуговування та ефективності вживання внутрішніх і зовнішніх запозичень, а також оптимального співвідношення між ними, необхідний для задоволення загальних соціально-економічних потреб, при якому не створюється загроза суверенітету країни та її фінансовій системі.

На фінансову безпеку держави зовнішні борги справляють як позитивний, так і негативний вплив. З точки зору негативного впливу несвоєчасне отримання, неодержання чи одержання в розмірах, менших за необхідні, фінансової допомоги можуть призводити до невиконання ряду бюджетних програм, зниження рівня платіжного балансу, що має своїм

наслідком, загрозу як бюджетній, так і фінансовій безпеці держави в цілому. В той же час, збільшення узагальнювальних об'ємних фінансових показників розміри зовнішнього боргу і грошові кошти на його обслуговування можуть становити загрозу фінансовій безпеці держави. З точки зору позитивної концепції, пов'язаної з браком коштів фінансова допомога від міжнародного співтовариства дозволяє вирішувати нагальні потреби країни, що покращить стан її фінансової безпеки.

Заходи підвищення боргової безпеки:

- удосконалення законодавчого забезпечення формування внутрішньої та зовнішньої заборгованості;
- узгодженість зі стратегією економічного розвитку, прогнозом ВВП, платіжного балансу, резервів НБУ;
- поліпшення процесів формування, обліку, обслуговування та контролю державних запозичень;
- розробка системи індикаторів щодо стану сукупного державного боргу;
- визначення оптимального обсягу заборгованості, яка б задовольняла потреби держави та спонукала до підвищення соціально-економічного розвитку;
- переведення частини заборгованості у державні цінні папери;
- встановлення єдиних стандартів розкриття інформації про державний борг для звітування про обсяги всіх складових державного прямого та умовного боргів;
- проведення скоординованої політики співвідношення між зовнішніми і внутрішніми запозиченнями;
- розробка механізму контролю за дотриманням річного ліміту зовнішніх запозичень і граничного розміру зовнішнього державного боргу, включаючи міжнародні запозичення державними органами місцевого самоврядування;

– запровадження зваженої системи управління державним боргом, за допомогою якої приймалися б рішення залежно від ситуації, що склалася у фінансовій сфері.

Грошово-кредитна безпека – стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Умови забезпечення грошово-кредитної безпеки:

- обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності повинен знаходитися на рівні, який забезпечує їх нормальне функціонування;
- рівень кредиторської та дебіторської заборгованості не перевищує встановлені нормативи;
- стабільне зростання обсягів безготівкових розрахунків при сплаті населення за товари та послуги;
- поступове зменшення обсягу тіньової економіки;
- емісія не перевищує встановлені нормативи;
- рівень доларизації грошового обігу не повинен перевищувати 10% грошової маси в національній валюті;
- повернення вітчизняних валютних коштів з-за кордону;
- дотримання балансу між грошовими доходами та витратами населення;
- обсяг наданих економіці кредитів мають забезпечувати фінансування обігових коштів підприємств (установ, організацій) у необхідних для їх стабільного функціонування розмірах.

Валютна безпека – стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Варто розрізняти валютну безпеку держави, валютну безпеку господарюючих суб'єктів, валютну безпеку комерційних банків та валютну безпеку окремих громадян.

Валютна безпека держави:

- рівень забезпеченості її валютними ресурсами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці;

- стан курсоутворення, який забезпечує оптимальні умови для сталого розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного притоку в державу іноземних інвестицій, інтеграції нашої країни до світової економічної системи, а також створює максимальний захист від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Валютна безпека господарюючих суб'єктів – оптимально можливий при наявному нормативно-правовому регулюванні, валютної державної політики та стратегії, механізму валютного регулювання, рівень забезпеченості валютними коштами інфраструктури валютного ринку, необхідний для розрахунку з бюджетною системою, власними контрагентами, а також внутрішнім споживанням (соціально-економічний розвиток) та накопичення із врахуванням дотримання валютної ефективності (належного рівня валютних виручки та витрат).

Валютна безпека комерційних банків – належне співвідношення зобов'язань комерційного банку в іноземній валюті до вимог (між рівнем зобов'язань за проданою валютою та обсягом вимог, між обсягом зобов'язань і обсягом вимог за купленою валютою).

Валютна безпека громадян розуміється як такий стан, при якому особисті витрати іноземної валюти не перевищують валютні надходження та заощадження.

Валютною державною стратегією багато в чому визначається валютна безпека держави. Ключову роль в забезпеченні валютної безпеки країни

відіграє організація валютного контролю в державі. Важливість забезпечення дієвого та оптимального валютного контролю обумовлена, насамперед, неможливістю безпосереднього регулювання Національним банком України іноземної валюти, яка перебуває в обігу, що потенційно може чинити вплив на загальну грошову масу. Починаючи від 1996 р. з метою забезпечення належного рівня міжнародної ліквідності на всеукраїнському рівні був створений механізм контролю за лімітом зовнішнього боргу, який започатковував процедуру ліцензування валютних кредитів від нерезидентів.

Головні загрози валютній безпеці України:

- масштабне правомірне виведення нерезидентами та неправомірне виведення резидентами валютних грошових коштів за межі держави;
- «відмивання коштів» на території України;
- збільшення валютної заборгованості країни та вітчизняних господарюючих суб'єктів;
- здійснення заборонених законом валютних операцій;
- періодична наявність кризових явищ на міжнародному валютному ринку;
- небезпека запровадження валютної блокади;
- низький рівень офіційних валютних резервів та їх ліквідність;
- існування валютних ризиків (загрози валютних втрат через зміни курсу валюти, що можливо за період між укладенням угоди та проведенням платежу);
- небезпека підроблення іноземної валюти;
- перебільшена свобода на вітчизняному валютному ринку.

Забезпеченню оптимального рівня валютної безпеки держави створює загрозу і те, що незважаючи на вимогу, щоб сума кредитових проводок платіжного балансу України відповідала сумі дебетових, а загальне сальдо дорівнювало нулю, не завжди дотримується на практиці. Окреслена ситуація трапляється внаслідок того, що інформація щодо різних сторін одних і тих самих операцій надаються з різних джерел. Наприклад, експорт товарів

відображений митною статистикою, а приплив іноземної валюти на розрахункові рахунки підприємств, установ чи організацій за поставки по експорту - банківською. Тут можна констатувати, що кожне з наведених джерел саме по собі не позбавлене певних вад.

Безсумнівно, загроза фінансовій безпеці нашої державі створюється, також внаслідок нецільового чи неефективного використання наданих Україні валютних кредитів МВФ, ЄБРР, Світового банку та інших міжнародних фінансових організацій, урядів закордонних держав.

Проблема формування ефективної системи валютної безпеки в Україні характеризується складністю та комплексністю.

Складові механізми забезпечення валютної безпеки держави:

- всебічний моніторинг національної економіки задля прогнозування та виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз;
- затвердження порогових, гранично прийнятних значень індикаторів, недотримання яких може привести до нестабільності фінансової системи та валютної кризи;
- активізація зусиль держави на виявлення і запобігання ендегенних і екзогенних загроз національній валютній безпеці.

Регулярний моніторинг та нагляд за системою показників, які характеризують стан валютної безпеки держави, становить собою важливе завдання НБУ та інших органів державної влади, що мають повноваження стосовно управління у валютній сфері. На підставі зазначеної інформації та порівняння фактичних показників з індикативними значеннями показників, створюється можливість починаючи з ранніх стадій виявляти загрози національній валютній безпеці, а також вчасно вживати заходи задля уникнення реалізації потенційних загроз.

У міжнародній практиці нараховується понад десять показників (індикаторів), котрі визначають стан валютної безпеки держави. Так, прийнятий режим керування курсом валют та показники, котрі показують розвиток валютного курсу, девальвацію чи ревальвацію національної

грошової одиниці, розмір валютних накопичень та їх достатність, стан доларизації економіки, рівень довіри до національної валюти, показують не лише дієвість валютно- курсової державної політики, але й рівень валютної складової фінансової безпеки держави та фінансової безпеки в цілому та являються індикаторами її оцінки.

Банківська безпека – стан фінансової стабільності банківських установ держави, що забезпечує змогу провадити ефективне функціонування банківської системи держави та захист від дестабілізуючих чинників (зовнішніх і внутрішніх) незалежно від умов її діяльності.

Індикатори безпеки банківської системи:

- відношення активів банків до внутрішнього валового продукту;
- розмір чистих внутрішніх активів Національного банку України (обсяг грошової маси та розмір емісій);
- обсяг чистих зовнішніх резервів центрального банку;
- частка активів недіючих банків у загальній сумі активів комерційних банків;
- частка іноземного капіталу у сукупному капіталі банківської системи та ін.

Банківська безпека держави в цілому залежить від безпеки окремого банку та навпаки.

Комплекс заходів з метою підтримання належного стану фінансової безпеки банківської системи:

- розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів;
- розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення;
- розширення ресурсних можливостей банківської системи й інструментів для управління нею;
- регулювання руху капіталів у напрямі зняття обмежень на приплив капіталу й посилення контролю за його впливом за тіньовими схемами;
- поглиблення співпраці банків із центральним банком;

- посилення контролю за спекулятивними операціями;
- зниження рівня надлишкової грошової маси для обмеження її впливу на курс вітчизняної валюти.

Важливим завданням є розвиток розгалуженої системи інструментів та регуляторів, котрі здатні модернізувати фінансову безпеку банківської системи нашої країни шляхом підвищення рівня її антикризової стійкості.

Інвестиційна безпека – рівень відповідності між розміром інвестицій держави за кордон та інвестиціями, що надійшли, та дозволяє забезпечити внутрішні потреби національної економіки та гарантує позитивний платіжний баланс країни.

Інвестиційна безпека держави являє собою ключовий елемент вирішення, на довгострокову перспективу, важливих соціальних проблем при ситуації, що характеризується інтенсивним економічним розвитком країни та окремих її регіонів в умовах євроінтеграції, поживлення глобалізаційних процесів, та забезпечення сталого розвитку в цілому.

Наявність інвестицій до країни, їх розмір та подальше використання визначають динаміку та якість процесів реформування в національній економіці держави в період постійних глобальних та локальних перетворень за умови належного рівня безпеки. Економічна безпека має своїм складовим елементом інвестиційну безпеку. В свою чергу остання, за своєю природою, є поняттям інтегральним, тому досягнення нею належних бажаних показників має сприяти належному рівню економічної, як складової, національної безпеки держави.

Як ключовий індикатор інвестиційної складової інвестиційно-інноваційної безпеки виступає можливість впровадження розширеного відтворення основного капіталу, а саме шляхом купівлі новостворених основних засобів, використовуючи вітчизняні чи іноземні джерела фінансування, важлива роль відводиться також підтримці об'єктивного конкурентного середовища. Варто додати, що інвестиційна безпека держави

великою мірою залежить від рівня інвестиційного клімату та дієвості державного регулювання національної економіки.

Визначальні індикатори, які характеризують інвестиційну безпеку держави:

- частка у загальному обсязі капіталовкладень. Задля дієвого функціонування національної економіки та відновлення основних фондів загальний обсяг інвестицій (внутрішні капітальні вкладення й іноземні інвестиції) має бути в межах 20—25 % від внутрішнього валового продукту;
- частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій держави;
- співвідношення прямих і портфельних інвестицій;
- величина іноземних інвестицій на душу населення;
- рівень покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою;
- частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проєкту. У країнах із розвинутою ринковою економікою ця частка становить 35 – 40 %;
- оцінювання ризиків інвестиційних проєктів.

Забезпечення фінансової безпеки країни залежить від стану інвестиційного клімату, під яким розуміють сукупність правових, економічних, політичних та соціальних умов, які характеризують інвестиційну діяльність національних і зарубіжних інвесторів.

Країна повинна сприяти розвитку сприятливого інвестиційного клімату та забезпечити інвесторів гарантіями недоторканості їхнього капіталу та дієвим механізмом його повернення з отриманим прибутком.

Створення та подальше вдосконалення системи інвестиційної безпеки в нашій країні має характеризуватися дотриманням антиінфляційної політики, дієвим намаганням скоротити бюджетний дефіцит.

Ключовим джерелом капітальних вкладень повинно стати цілеспрямоване інвестиційне використання грошових коштів від приватизації державного майна.

Напрями активізації інвестиційного процесу через приватизацію:

- удосконалення законодавчого регулювання питань власності і земельних відносин задля унормування прав власності та повноважень землекористування, при забезпеченні прав власності на ряд об'єктів іпотеки;
- пришвидшення приватизації малих, середніх та великих підприємств та об'єктів незавершеного будівництва;
- поживлення інвестиційної активності населення та фінансових посередників;
- оптимізація регулювання ринку нерухомості;
- постприватизаційний контроль за роздержавленими підприємствами.

Значення інвестиційного процесу постійно посилюється як у зв'язку з розширенням галузей інвестування, а також через ускладнення структури національної економіки та появи нових загроз, через що інвестиційна діяльність, будучи однією з найбільш чутливих частин економічного розвитку є такою, що дуже реагує на дії чинників впливу – зовнішніх і внутрішніх. Рівень забезпечення інвестиційної безпеки, котрий аналізувався в даному дослідженні, відображає низьку дієвість механізму управління інвестиційною діяльністю – інвестиційною державною політикою. Майже жоден індикатор, котрий засвідчує рівень інвестиційної безпеки держави, не відповідає не тільки дієвому значенню, але й навіть, можна стверджувати, що перебуває в незадовільному стані.

Чинники, що знижують рівень інвестиційної безпеки національної економіки України:

- низький рівень валового нагромадження;
- неефективне спрямування інвестицій, недостатня кількість яких спрямовується до високотехнологічних галузей;
- зменшення питомої ваги вартості новозастосованих основних засобів, по відношенню до обсягів капітальних інвестицій;
- замалі обсяги прямих іноземних інвестицій до нашої країни; а також їх темпи приросту у відношенні з динамікою економічного зростання;

- неефективність наявної системи кредитування національної економіки через банківську систему;
- зменшення частки конкурентних ринків.

Таким чином, забезпечення фінансово-економічної безпеки є вирішальним фактором у забезпеченні всіх складових безпеки держави.

Основними напрямками забезпечення фінансово-економічної безпеки України є:

- моніторинг, аналіз і прогнозування загроз фінансово-економічній безпеці в усіх сферах їх прояву;
- визначення критеріїв фінансової безпеки та їх порогових значень;
- розроблення системи заходів та механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки країни;
- активізація діяльності законодавчих та виконавчих органів державної влади України щодо реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження та послаблення загроз національним фінансовим інтересам;
- підтримка на необхідному рівні стратегічних та мобілізаційних ресурсів держави.

Можна зробити висновок, що забезпечення фінансово-економічної безпеки залишається складною і багаторівневою проблемою, комплексне вирішення якої потребує зосередження зусиль фахівців різних галузей науки, техніки, управління, та особливо, правоохоронних структур. В свою чергу, зміст діяльності щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки полягає в підтримці правових та інституційних механізмів, а також ресурсних можливостей держави і суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам держави, так як стан національної безпеки України безпосередньо залежить від економічного потенціалу країни і ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки.

Фінансово-економічну безпеку держави варто розглядати як систему показників, що включає в себе здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, стійкість фінансової системи, раціональну

структуру зовнішньої торгівлі, підтримку на необхідному рівні наукового потенціалу, збереження єдиного економічного простору і цілісності ринку, створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства, забезпечення необхідного регулювання економічних процесів, забезпечення належного рівня життя населення.

При запровадженні зазначеного комплексу заходів важливо враховувати особливості національних інтересів в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки, динаміку сучасних викликів і загроз, прийняття цілеспрямованих заходів з протидії даними загрозам, що включають встановлення адміністративно-правового режиму і відповідальності суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки за їх виконання.

Заходи регулювання в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки:

- нормативно-правове регулювання в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки;
- розробка і реалізація національних, галузевих цільових та регіональних програм у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки;
- сприяння в просуванні технологій в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки на внутрішньому і світовому ринках;
- інформаційне забезпечення в сфері фінансово-економічної безпеки та ін.

Ключовим напрямком забезпечення фінансово-економічної безпеки при існуючій системі міжнародного поділу праці є стимулювання виробництва наукомісткої високотехнологічної продукції, яка реалізується за допомогою забезпечення науково-технологічної безпеки. Крім того, важливе значення в концепції забезпечення фінансово-економічної безпеки повинна зіграти достатній ступінь економічної незалежності, яка реалізується за допомогою забезпечення продовольчої, сировинної, енергетичної та фінансової безпеки.

Підсумовуючи, варто зазначити, що забезпечення фінансово-економічної безпеки країни не є задачею лише якогось одного державного органу. Система фінансово-економічної безпеки повинна підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками і структурами економіки, загальне керівництво якої покладено на Президента України та Кабінет Міністрів України в організації розробки та реалізації заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки. Суб'єкти забезпечення фінансово-економічної безпеки розрізняються за своєю природою, цілям і статусу, що вимагає ретельного аналізу їх функцій, постійного контролю та координації дій в напрямку забезпечення фінансово-економічної безпеки в рамках діяльності спеціального національного органу щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки.

6.2. Фінансово-економічна безпека підприємства

В умовах поглиблення фінансової кризи підприємства приватного сектору намагаються впроваджувати в роботу ефективну антикризову політику. Постійне підвищення рівня ризиковості господарської діяльності створює можливість стати фактором значного зниження рівня фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, що в майбутньому може призвести до банкрутства підприємства, та потребує, в свою чергу, від кожного суб'єкта господарської діяльності створення і втілення в життя досконалої системи фінансово-економічної безпеки.

Фінансово-економічна безпека підприємства – це складна система, що містить у собі певний набір характерних опцій, що дозволяють забезпечити раціональність та ефективність використання економічних ресурсів: фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних.

Фінансово-економічна безпека підприємства створюється для досягнення найвищої стабільності та ефективності його функціонування, а також для створення передумов для подальшого розвитку, шляхом проведення своєчасного аналізу, направленою на виявлення, запобігання та

недопущення в подальшому зовнішніх і внутрішніх не безпек та загроз будь-якого характеру, які можуть призвести до втрати стабільної роботи підприємства.

Вектор фінансово-економічної безпеки спрямований на створення відповідних умов, необхідних для виявлення і успішного подолання явищ кризового характеру у діяльності суб'єкта господарювання для того, щоб реалізація цілей і завдань, визначених статутом підприємства, досягалась на запланованому рівні. Фінансово-економічна безпека підприємства є досить динамічною ознакою, показники якої під впливом загроз та чинників.

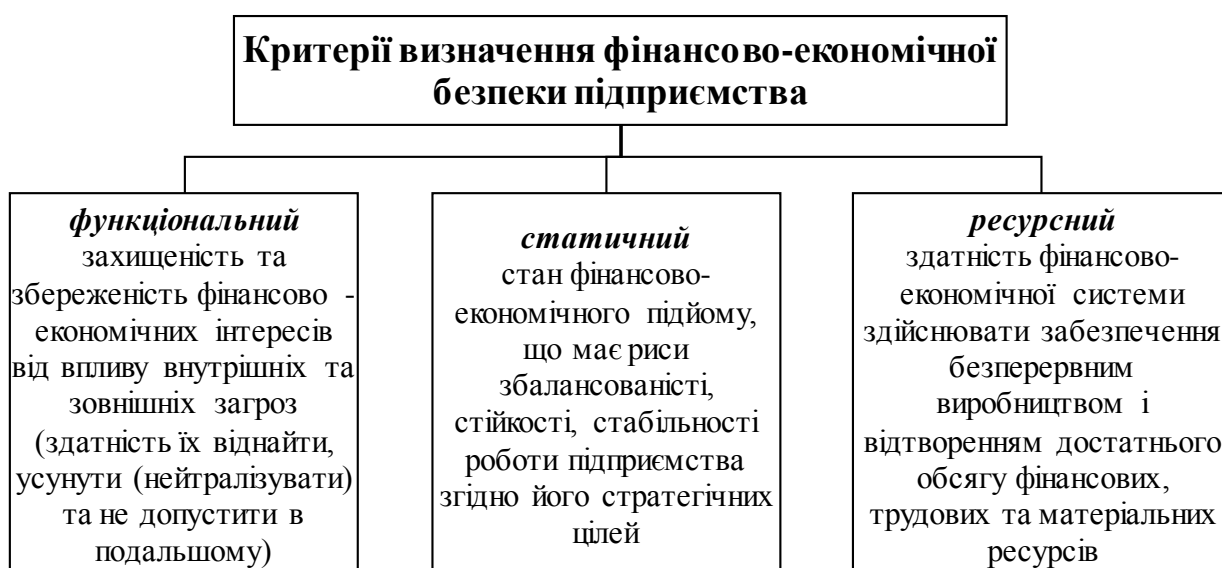

Рис. 6.1. Критерії визначення фінансово-економічної безпеки підприємства

Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства складається з декількох етапів.

I. Встановлення причин виникнення та виду негативного впливу на підприємство.

Негативні впливи, які можуть загрожувати фінансово-економічній безпеці підприємства, можуть мати в собі як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. До негативних впливів суб'єктивного характеру відносяться, в більшості випадків, внутрішні та зовнішні впливи, визначальним фактором яких є усвідомлені дії (а іноді і бездіяльність) людей та інших суб'єктів

економічного ринку (наприклад конкурентів), а також неякісна робота її працівників або партнерів (недбалість). Результатом цих дій є нанесення економічної шкоди підприємству.

З метою недопущення в роботі підприємства зазначених негативних факторів, доцільним є проведення внутрішнього аудиту на предмет виявлення реальної взаємодії всіх структурних підрозділів підприємства між собою. Внаслідок отриманих результатів, з метою підвищення рівня фінансово-економічної безпеки, керівник підприємства може прийняти рішення щодо зміни кадрового складу підприємства, враховуючи його галузеву специфіку роботи. Пропонуємо зупинитися на зазначеному методі детальніше та розглянути його сутність та механізм втілення в роботу підприємства.

Функціональні складові фінансово-економічної безпеки підприємства:

- техніко-технологічна,
- фінансова,
- інтелектуально-кадрова,
- нормативно-правова,
- екологічна,
- інформаційна,
- силова та інші.

Вони є важливими факторами в системі економічної безпеки суб'єкта господарювання. Ефективне управління вказаними секторами забезпечує сталість функціонування такого підприємства та задовільний рівень прибутковості його роботи. Вказане вище управління забезпечується лише за умови правдивої та оперативної інформації облікової системи.

Система внутрішнього аудиту – це один із ключових елементів управління підприємством, який дає змогу значно підвищити рівень вірогідності облікової інформації та, як наслідок, забезпечення стану стабільної роботи підприємства.

Мета внутрішнього аудиту підприємства – пошук шляхів, які направлені на підвищення ефективності роботи суб'єкта господарювання та його структурних підрозділів.

Завдання внутрішнього аудиту – це діагностування внутрішніх загроз фінансово-економічної безпеки підприємства в процесі здійснення управління його господарською діяльністю.

Ціллю внутрішнього аудиту є:

- 1) підвищення рівня організації та управління виробництвом з одночасним виявленням та застосуванням резервів для його зростання;
- 2) вдосконалення організації роботи суб'єкта господарювання;
- 3) запобігання невиправданим втратам економічних ресурсів підприємства;
- 4) допомога працівникам підприємства в підвищенні ефективності виконання їх стратегічних функцій та виконання своїх службових обов'язків на найвищому рівні;
- 5) інформування органів управління підприємства в частині надання інформації з поточних питань;
- 6) діагностування стану економічної безпеки підприємства та визначення можливого рейдерського захоплення власності та майна підприємства.

Характер аудиту та особливості процедури його проведення будуть відрізнятися в залежності від складових фінансово-економічної безпеки, щодо яких проводиться аудит, та профільної орієнтованості діяльності підприємства.

Країни з більш розвинутою ринковою економікою довели, що для проведення певної перевірки доцільним є створення спеціальної служби внутрішнього аудиту, співробітники якої досконало знають організаційну специфіку, економічну структуру, управлінську структуру, об'єкти контролювання, коло питань, які будуть порушені під час перевірки, володіти методикою та технікою проведення перевірки, знати законодавчі та

нормативні акти, здатні на якісне опрацювання матеріалів перевірки, визначити шляхи упередження та ліквідації втрат і недоліків, резерви ефективності всіх видів діяльності суб'єкта господарювання, захистити законні інтереси власників в судових інстанціях. Впровадження внутрішнього аудиту в системі фінансово-економічної безпеки підприємства дає можливість збільшити рівень достовірності та точності бухгалтерської і фінансової інформації діяльності підприємства, а також здійснення контролю над усією господарською діяльністю підприємства в оперативному режимі.

Результати проведеного внутрішнього аудиту підприємства є суто внутрішнім управлінським інструментом. Порядок проведення внутрішнього аудиту підприємства може визначатися затвердженням графіком (тобто планово) або одноразово (як планово, так і позапланово). Однак за умов одноразового його проведення постає питання у пошуку відповідних спеціалістів, які здатні провести такий аудит на підприємстві. У випадку проведення аудиту за графіком така проблема не виникає, оскільки аудиторський відділ функціонує на підприємстві штатно (на постійній основі). Необхідно також вказати, що практична користь від запровадження роботи аудиторського відділу для кожного окремого підприємства буде своєю. Створення відділу внутрішнього аудиту на малих підприємствах не принесе значних результатів, оскільки це є доволі витратно (з причини необхідності мати у своєму штаті спеціальних фахівців). На великих та середніх підприємствах створення відділу внутрішнього аудиту, що може дати значний поштовх у системі вдосконалення забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, буде більш раціональним.

Внутрішній аудит фінансово-економічної безпеки підприємства - це інструмент не тільки для можливості оцінювання економічної безпеки, а і управління фінансовими ризиками підприємства загалом. Запобігання порушенням сталого стану економічної безпеки суб'єкта господарювання означає захист соціальних, інформаційних та економічних інтересів. Таким

чином, внутрішній аудит економічної безпеки підприємства стає інструментом економічного менеджменту.

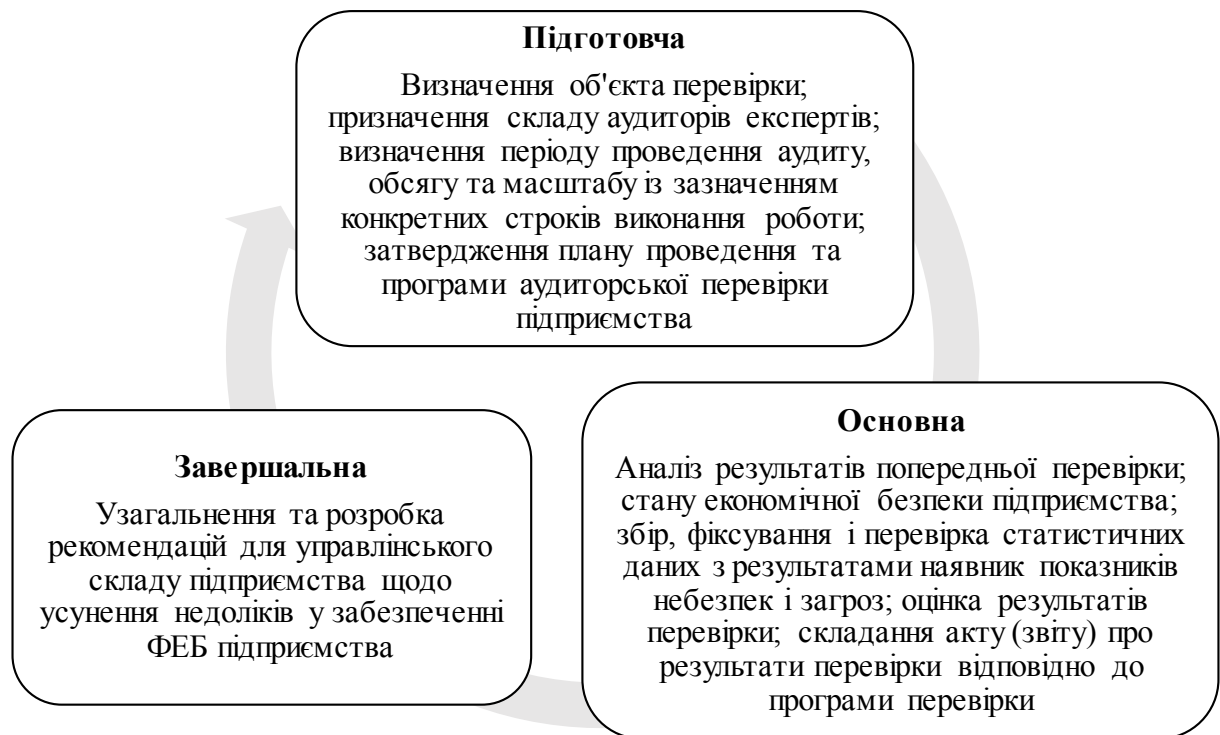

Рис. 6.2. Послідовність дій для проведення внутрішнього аудиту фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання

Дані та відомості, отримані під час аудиторської перевірки, вносяться до робочих документів. На підставі цих документів аудитор робить висновки за результатами перевірки та складає відповідний акт.

Перевірка кожного етапу, який вказано в програмі проведення перевірки, повинна супроводжуватись з одночасним документуванням його результатів. Разом з тим, під час розробки плану роботи підприємства на рік або на декілька років (стратегії), внутрішні аудитори, залучаючись до цього процесу, визначають основні зони ризику, а згодом розподіляють фахівців та ресурси часу так, щоб сфери діяльності з найбільшим ризиком були перевірені першочергово.

З метою підвищення ефективності та якості роботи відділу внутрішнього аудиту суб'єкта господарювання, необхідно чітко визначення та

затвердження його повноважень з одночасним посиленням значення процесів внутрішнього аудиту на практиці.

Основними проблемними аспектами внутрішнього аудиту є, насамперед, недостатнє методологічне і нормативне забезпечення, що в свою чергу призводить до нерозуміння методів, принципів, методології і процедур внутрішнього аудиту, відсутність внутрішніх розробок, направлених на організацію та методику внутрішнього аудиту на підприємстві. Внаслідок цього успішний результат проведеного аудиту залежить здебільшого від власного практичного досвіду аудитора. Під час створення на підприємстві відділу (або служби) внутрішнього аудиту необхідно розробити відповідне Положення про внутрішній аудит, де необхідно зазначати вимоги до проведення аудиту (методичні, документальні та організаційні). За наявності достатньої методологічної та нормативної бази, внутрішніх стандартів і типових форм, впровадження інституту внутрішнього аудиту на підприємстві може дати змогу забезпечення ефективного функціонування, стабільності та, відповідно до визначених цілей, розвиток підприємства в умовах ринкової конкуренції, з одночасним зберіганням та продуктивним використанням ресурсів та потенціалу суб'єкта господарювання, своєчасного виявлення та мінімізації комерційних, фінансових та інших ризиків в управлінні підприємством.

Отже, використовуючи внутрішній аудит, підприємство може значно підвищити рівень ефективності організації системи фінансово-економічної безпеки, що дає позитивні результати в його роботі.

II. Визначення фінансового стану та оцінка поточного рівня безпеки як фінансової, так і юридичної.

При цьому детально аналізується існуюча загроза негативних впливів на безпеку підприємства та можливі збитки від цих впливів. Важливою складовою створення ефективного та дієвого механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є розробка способу захисту від можливої рейдерської загрози.

Рейдерство – вилучення майна на нібито законних підставах, в основі виникнення яких лежать прогалини в законі або системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та правоохоронної систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо).

Складові сегменти алгоритму протидії рейдерству на підприємстві:

- виявлення, дослідження та своєчасне відстеження ознак, які можуть свідчити про можливу рейдерську атаку;
- моніторинг та узагальнення сучасних способів та механізмів застосування рейдерських захоплень майна підприємства;
- створення ефективної системи запобігання рейдерству (антирейдерська стратегія);
- розробка системних методів оперативного захисту від рейдерства, яке вже відбувається;
- розробка методів, які унеможливають рейдерські атаки підприємства в майбутньому, а також розробка та застосування способів протидії.

Основні способи захоплення майна підприємств:

- 1) закупівля акцій (метод «дружнього поглинання»), реалізація якого відбувається шляхом добровільної купівлі (чи продажу) контрольного пакета акцій підприємства;
- 2) здійснення додаткової емісії акцій, за допомогою якої є можливість в законний спосіб отримати відповідний контроль над підприємством;
- 3) фіктивне банкрутство, яке реалізується через створення фіктивної податкової та кредиторської заборгованості (іншими словами: підприємство, яке є об'єктом рейдерського захоплення, всіма можливими способами робиться боржником з одночасним здійсненням тиску щодо сплати боргу, за яким слідує звернення до судових інстанцій з мотивом визнання підприємства–боржника банкрутом з подальшим продажем його активів та майна в інтересах суб'єкта загрози);

4) банкрутство підприємства з одночасним подальшим придбанням його майна (рейдер здійснює пошук підприємства із простроченою заборгованістю та ініціює порушення справи про його банкрутство; одночасно в ЗМІ ділова репутація такого підприємства штучно погіршується, що призводить до псування його відносини із іншими суб'єктами економічного ринку);

5) реприватизація, що зумовлює перегляд попередньої приватизації з метою пошуку механізму для скасування її у суді;

6) корпоративний шантаж, сутність якого полягає в тому, що агресор шантажем перешкоджає веденню поточної господарської діяльності підприємства;

7) захоплення силою, яке здійснюється із залученням державного правоохоронного сектору чи приватних охоронних структур з одночасним залученням та використанням фальсифікованих судових рішень;

8) менеджмент – контроль, що використовується в умовах відсутності можливості викупу контрольного пакету акцій підприємства або тоді, коли застосування механізму фіктивного банкрутства підприємства є неможливим (реалізується через шантаж, погрози або підкуп керуючої ланки підприємства, внаслідок чого рейдер отримує відповідні важелі впливу);

Однак, навіть незважаючи на значну кількість можливостей здійснення рейдерського захоплення бізнесу, майже кожен керівник підприємства в змозі розпізнати ознаки майбутньої рейдерської атаки, які повинні спонукати до активних запобіжних дій

Ознаками, які є передумовами рейдерства:

1) несподіване та неочікуване надходження на адресу підприємства кореспонденції від органів державної влади чи судів (або від інших осіб; свідчить про створення видимості реалізації різного характеру юридичних формальностей, необхідних для початку захоплення підприємства);

2) зненацький прояв уваги до ключових показників діяльності підприємства з боку акціонерів, які володіють відверто малим (менше 0,2%)

відсотком акцій; незаплановані та неочікувані перевірки підприємства інспекторами різних державних органів та інстанцій, які порушують звичний режим роботи підприємства;

3) порушення кримінальних проваджень проти керівників підприємства часто з надуманого (фальсифікованого) складу злочину, що ставить за мету дестабілізацію діяльності підприємства;

4) несподівана поява у ЗМІ неправдивої інформації про підприємство негативного характеру;

5) несподівана поява осіб, які з надмірним інтересом цікавляться боргами підприємства, або навіть їх скуповують (якщо зовні такі покупці є дрібними незалежними факторинговими установами, реально це може бути мережа, що захищає інтереси одного великого рейдера);

6) факти зникнення особливо важливих документів підприємства (зразків підписів його керівників, печаток, штампів).

Система заходів, які мають на меті запобігання рейдерству:

1) ефективна організацію системи підбору кадрів (компетентних, вірних та надійних фахівців) для роботи в органах управління підприємством;

2) створення та організація ефективної роботи відділу правового забезпечення та служби інформаційної та фінансово-економічної безпеки;

3) залучення з метою охорони спеціалістів надійної і перевіреної служби безпеки із наявністю відповідного досвіду;

4) створення методів захисту комерційної таємниці суб'єкта господарювання;

5) моніторинг всіх можливих спроб та можливостей щодо отримання сторонніми невідомими особами відомостей про суб'єкта господарювання із зовнішніх джерел (реєстрів, кадастрів);

6) формування мінімального контрольного пакета акцій суб'єкта господарювання (понад 50%), з метою усунення можливості формування рейдером контрольного пакета;

7) забезпечення та підтримка зацікавленості дрібних акціонерів у розвитку та збереженні підприємства (виплата певних дивідендів, надання привілеїв тощо) з метою упередження бажання відчуження свого пакету акцій стороній стороні;

8) обмеження доступу до управління та володіння підприємством сторонніх третіх осіб через створення акціонерного товариства закритого типу;

9) посилення правового захисту суб'єкта господарювання від захоплення через внесення до його статуту відповідних вимог та положень;

10) посилення фінансової безпеки підприємства через забезпечення підтримки його платоспроможності та фінансової стійкості, контролювання кредиторської заборгованості;

11) організація центральної (головної) бухгалтерії не в основному, а в одному із дочірніх підприємств з метою уникнення стороннього доступу до фінансових відомостей;

12) організація постійного системного внутрішнього аудиту фінансових та бухгалтерських документів, перевірку рівня їх захисту;

13) впровадження надійного зберігання штампів та печаток, установчих документів та свідоцтв на власність суб'єкта господарювання, забезпечення захисту їх від підробки;

14) встановити, що керівники суб'єкта господарювання не повинні підписувати порожніх аркушів, непрочитаних текстів угод, договорів або інших документів із сумнівним змістом.

З огляду на практику, універсальні способи забезпечення захисту підприємства від рейдерства або його проявів на сьогодні відсутні, проте за умови своєчасної розробки та запровадження комплексу превентивних заходів та методів, шанси підприємства на уникнення рейдерської загрози, або її перебіг з найменшими фінансовими втратами, значно зростають.

Форми захисту від поглинань і рейдерських захоплень:

1) захист інформації про засновників, власників (співвласників) та акціонерів товариства (підприємства);

2) під час укладання трудових договорів застосування методу «золотих парашутів», сутність якого полягає в тому, що при звільненні певних категорій працівників, на їх користь виплачується значна компенсація, що стає вагомим додатковим баластом за умови незаконного придбання підприємства - роботодавця;

3) зосередження значного пакета акцій за конкретними довіреними особами шляхом їх викупу у дрібних акціонерів (або за допомогою партнера для злиття), який має на меті позбавлення потенційного рейдера можливості зібрати контрольний пакет акцій;

4) метод «переливання капіталів», сутність якого полягає в тому, що у дочірні підприємства та структури переводяться найважливіші активи підприємства, які згодом відокремлюються від материнсько підприємства у самостійне, внаслідок чого рейдер захоплює підприємство без тих активів, які попередньо були у його полі зору та розробці;

6) РК-захист та інформаційна війна проти рейдера (в умовах стратегічно важливого значення для державних інтересів, окреме підприємство може отримати відповідну державну підтримку);

7) застосування методу укладання підприємством договорів зі своїми партнерами із наявністю секретних додатків, які передбачають можливість застосування стягнення певних боргів та додаткових штрафів, вимоги на які стають актуальними та вступають в силу у разі отримання агресором контролю над підприємством або його контрольним пакетом акцій;

8) застосування методу «свідомого навішування боргу», що знижує фінансову привабливість підприємства перед рейдером;

9) метод часткової ліквідації, сутність якого полягає в тому, що за межі підприємства тимчасово виводяться окремі об'єкти або активи, які потрапляють у сферу інтересів рейдера;

10) метод розподілу майна та активів між спеціально створеними особами, внаслідок чого процес захоплення підприємства для рейдера значно ускладнюється.

Перелік заходів захисту від рейдерської атаки на підприємство, що вже здійснюється:

1) оцінити свідомо ситуацію та визначити замовника рейдерського захоплення та власне рейдера, (провести аналіз його минулого досвіду), мету захоплення (зволодіння майном, управління бізнесом тощо);

2) звернутися без зволікань до правоохоронних та державних органів із відповідною заявою про те, що підприємство готується до захоплення третіми особами;

3) розглянути ймовірну можливість проведення переговорів з рейдером, з метою урегулювання конфлікту та недопущення його подальшої ескалації;

4) забезпечити реалізацію плану оборони від рейдера, та, по можливості, і план дій та стратегію під час нападу, у випадку, якщо переговори не дали результатів або сторони не дійшли згоди;

5) якнайшвидше отримати відповідні виписки та витяги з Державних реєстрів щодо акцій підприємства, а також провести їх блокування у реєстрі акціонерів;

6) простежувати поведінку та реакцію акціонерів підприємства на вказані вище дії, по можливості не проводити «альтернативних» зборів акціонерів;

7) терміново здійснити викуп акцій у дрібних акціонерів для того, щоб не допустити формування агресором контрольного пакета акцій;

8) терміново сформувавши пакет документів підприємства (завірені копії установчих документів, реєстру власників, свідоцтв про право власності, зразки почерку і підписів акціонерів і засновників, керівників та головного бухгалтера), за допомогою якого дієздатність підприємства буде збережена та

допоможе забезпечити запровадження необхідних правових та звести втрати від атаки до мінімуму;

9) з певною періодичністю перевіряти приміщення підприємства, житло акціонерів із значною часткою підприємства на наявність компромату, що може дати змогу апелювати порушені сфальсифіковані кримінальні провадження проти керівництва підприємства, яке зазнало атаки;

10) терміново ліквідувати та сплатити найбільші борги підприємства та розробити систему дотримання платіжної дисципліни.

Запровадження вказаних вище заходів дасть змогу підвищити опір та стійкість підприємства щодо зовнішніх загроз його фінансово-економічній безпеці, що в подальшому значно знизить шанси потенційного агресора на успішну атаку.

Однак, в умовах забезпечення сталого функціонування підприємства та досягнення поставлених цілей, об'єктивно постає необхідність постійного забезпечення відповідного рівня фінансово-економічної безпеки, який залежить від спроможності керівництва підприємства ефективного запобігання та протистояння можливим загрозам, а також до ліквідації наслідків суб'єктивних та об'єктивних негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовищ. Для забезпечення вказаного принципу підприємством здійснюється розробка стратегії фінансово-економічної безпеки.

Досить важливе значення для створення стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства має врахування факторів ризику. Підприємству, виходячи з умов конкретної ситуації, необхідно визначити найбільш небезпечні із факторів внутрішнього та зовнішнього впливів, розробивши при цьому систему методів та заходів, спрямованих на їх своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію або хоча б послаблення. У ході моніторингу та аналізу цих факторів здійснюється пошук потенційних і реальних небезпечних ситуацій, в яких підприємство може опинитися,

причин, умов і джерел їх зародження, розробляється система опрацювання попередніх необхідних заходів щодо їх усунення.

Одним із багатьох негативних факторів для підприємства є швидка зміна зовнішньоекономічного середовища, до якого стратегія повинна налаштуватись та адаптуватись. Стратегія фінансово-економічної безпеки має бути тісно пов'язана із загальною стратегією розвитку підприємства суб'єкта господарювання.

Таблиця 6.1

Основні напрямки загальної фінансово-економічної стратегії суб'єкта господарювання

Характеристика основних напрямків загальної фінансово-економічної стратегії підприємства	
1	2
Параметри	Характеристика напрямків
<i>1. Стратегія створення та зосередження фінансових ресурсів суб'єкта господарювання</i>	
Головна задача стратегічних рішень	- створення потенціалу формування фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, актуального до потреб його стратегічного розвитку
Стратегічні проблеми, що вирішуються	- забезпечення втілення в життя корпоративної стратегії підприємства; - забезпечення зростання потенціалу створення фінансових ресурсів суб'єкта господарювання з внутрішніх джерел; - забезпечення достатнього доступу до зовнішніх джерел фінансування; - оптимізація структури джерел створення фінансових ресурсів підприємства.
<i>2. Інвестиційна стратегія підприємства</i>	
Головна задача стратегічних рішень	- оптимізація розподілу фінансових ресурсів суб'єкта господарювання по напрямкам і формам інвестування за критерієм їх ефективності
Стратегічні проблеми, що вирішуються	- забезпечення необхідної пропорційності розподілу фінансових ресурсів за напрямками інвестування, за стратегічними зонами господарювання та за стратегічними господарськими одиницями суб'єкта господарювання;
<i>3. Стратегія фінансово-економічної безпеки підприємства</i>	
Головна задача стратегічних рішень	забезпечення фінансової рівноваги суб'єкта господарювання в процесі його стратегічного розвитку.

1	2
Стратегічні проблеми, що вирішуються	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення постійної платоспроможності суб'єкта господарювання; - забезпечення достатньої фінансової стійкості суб'єкта господарювання; - нейтралізація негативних наслідків фінансових ризиків суб'єкта господарювання; - здійснення заходів фінансової санації суб'єкта господарювання при загрозі його банкрутства.
4. Стратегія підвищення якості управління фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання	
Головна задача стратегічних рішень	- формування системи умов підвищення якості управління фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання у стратегічній перспективі
Стратегічні проблеми, що вирішуються	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення високого рівня кваліфікації фінансових менеджерів; - забезпечення високого рівня організаційної культури фінансових менеджерів; - формування достатньої інформаційної бази розробки альтернативних фінансових рішень щодо розвитку суб'єкта господарювання; - впровадження та ефективне використання сучасних технічних засобів управління фінансовою діяльністю, прогресивних фінансових технологій та інструментів; - розробка ефективної організаційної структури управління фінансовою діяльністю.

Розробка та реалізація стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, повинна пов'язуватись із створенням цілі фінансової стратегії, яка визначається з урахуванням основної сфери забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Розробка і впровадження стратегії фінансово-економічної безпеки – це не простий процес, який вимагає від керівників підприємств витрат різного характеру. При розробці стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства особлива увага приділяється виробництву продукції, яка є конкурентоспроможною, застосування внутрішніх ресурсів, максимальному зменшенню собівартості продукції, формуванню та ефективному розподілу прибутку та використанню капіталу суб'єкта господарювання. Стратегія забезпечення фінансово-економічної безпеки є підґрунтям для розробки стратегічних планів та програм, які є характеристикою векторів розвитку суб'єкта господарювання. Стратегія

повинна визначати завдання та мету усієї системи забезпечення фінансової безпеки загалом, орієнтуючись на розробку і послідовне втілення в життя заходів із закріплення та розвитку позитивних тенденцій та подолання негативних процесів у сфері діяльності підприємства. Разом з тим, повинні бути визначені цілі даної стратегії на найближчий час, а також механізм їх запровадження та реалізації.

Таблиця 6.2

Система стратегічних цілей фінансово-економічної безпеки підприємства

<i>Основні галузі фінансової безпеки</i>	<i>Стратегічні цілі</i>
1. Забезпечення зростання прибутку та власного капіталу суб'єкта господарювання	- максимізація рівня фінансової рентабельності.
2. Створення фінансово- економічних ресурсів суб'єкта господарювання	- оптимізація обсягу та раціоналізація витрат фінансово - економічних ресурсів.
3. Забезпечення фінансово-економічної сталості	- забезпечення необхідного рівня фінансової постійності, незмінності та стійкості.
4. Нейтралізація фінансово-економічних ризиків	- мінімізація рівня фінансових ризиків.
5. Безпека інноваційної діяльності суб'єкта господарювання	- впровадження у виробництво науково-технічних досягнень; - розширення якості та асортименту продукції; - забезпечення необхідного рівня технологічності та організації виробництва.
6. Захист конкурентної позиції підприємства	- забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності підприємства та розширення частки ринку;
7. Антикризове фінансове управління підприємством	- забезпечення фінансової сталості при виникненні кризової ситуації.

Стратегія фінансово-економічної безпеки, в залежності від економічних умов забезпечує:

- визначення об'єктів та учасників її формування;
- впровадження, процесів та механізмів, які забезпечують досягнення поставлених цілей в межах встановлених обмежень;
- координацію за допомогою фінансових ресурсів інших стратегій;

– направленість на залучення додаткових інвестицій та зовнішньоекономічних ресурсів, або на покращення рівня використання власних.

Умови створення і запровадження стратегії фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання:

– швидкість змін факторів зовнішнього фінансового середовища: у випадку відсутності створеної стратегії, яка адаптована до можливих змін факторів зовнішнього середовища, фінансові рішення певних структурних підрозділів суб'єкта господарювання можуть носити різновекторний характер, призводити до протиріччя та зниження ефективності фінансової діяльності підприємства в цілому;

– кардинальна зміна цілей операційної діяльності суб'єкта господарювання, яка пов'язана з новими комерційними можливостями, що відкриваються: реалізація таких цілей потребує зміни виробничого асортименту підприємства, впровадження нових виробничих технологій, освоєння нових ринків збуту продукції тощо. У таких умовах суттєво зростає інвестиційна активність та диверсифікація форм фінансової діяльності суб'єкта господарювання.

Систему забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання можна розглядати як комплекс заходів по локалізації різноманітних загроз та небезпек, що перешкоджають діяльності підприємства та його життєво важливим фінансово-економічним інтересам. Створення універсальної системи фінансово-економічної безпеки підприємства не є можливим, оскільки кожне підприємство унікальне, має свої особливості функціонування, потенціал, технічні та технологічні можливості, ринкові позиції тощо.

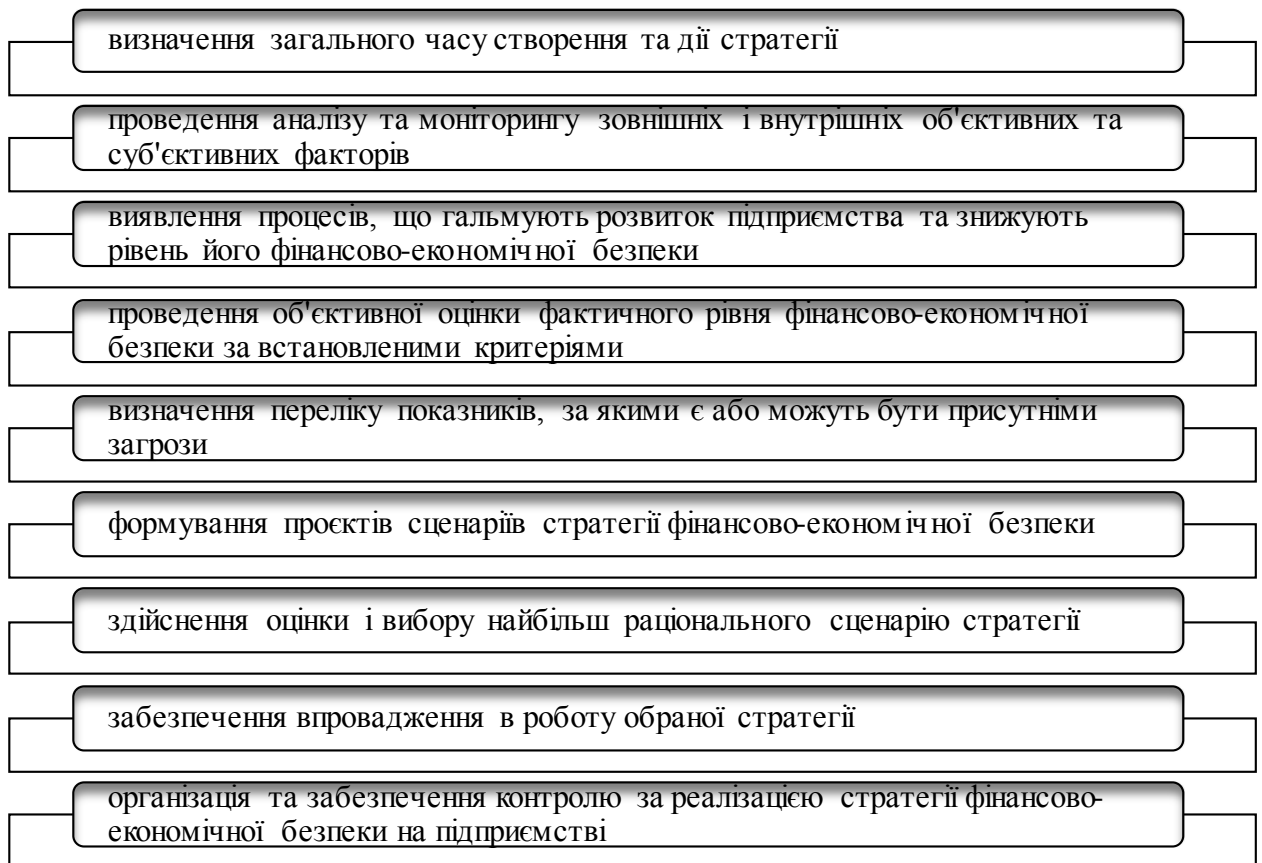

Рис. 6.3. Етапи створення стратегії фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання

Застосування такого підходу дає можливість врахування можливих варіантів розвитку факторів зовнішнього середовища, зниження їх несприятливого впливу на діяльність підприємства, оцінка його фінансової можливості, максимального використання фінансово-економічних ресурсів підприємства тощо. Зазначена послідовність етапів процесу формування і запровадження стратегії фінансово-економічної безпеки, за потреби, може бути уточнена, деталізована або змінена з урахуванням особливості фінансової діяльності та галузевої направленості підприємства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Наведіть практичні концептуальні особливості економічної безпеки держави.
2. Визначте практичні особливості фінансової безпеки держави.

3. Вкажіть основні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки України.

4. Які критерії визначення фінансово-економічної безпеки підприємства?

5. Що таке система внутрішнього аудиту?

6. Що таке рейдерство? Які його основні ознаки?

7. Яка система заходів із запобігання рейдерства?

8. Охарактеризуйте напрями загальної фінансово-економічної стратегії підприємства.

9. Визначте систему стратегічних цілей фінансово-економічної безпеки підприємства.

10. Які етапи створення стратегії фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання?

